

Managers' perception of the challenges and opportunities of education in post-corona: a phenomenological study

Azadeh Momeni^{1*}, Amir Namdar², Soraya Hosseini³, Zahra Nowruzzadeh⁴

1, 2, 3 & 4) PhD Student in Educational Psychology, Ferdowsi University of Mashhad

Received: 12/17/2022 Revised: 01/10/2023 Approved: 01/14/2023

Abstract

The covid-19 pandemic led to changes in the whole world, especially in the education system, and these changes created various challenges and opportunities for the education system in the post-corona era. The purpose of this research is to analyze the perception of managers regarding the opportunities and challenges of education in the post-corona era. This study was conducted using a qualitative approach and phenomenological design. The research community included all managers of Torbat-Haidarieh city. In order to collect data, a semi-structured qualitative interview was used. The participants were 19 Managers of primary and secondary schools in Torbat-Haidarieh city, who were selected based on purposeful sampling and theoretical saturation. The method of data analysis was inductive content analysis using coding in three levels, open, central and selective. In this way, the open codes were selected first, then the open codes with common meanings were organized together and formed the core codes, and finally, based on the selective coding, they were gathered around the concepts of post-corona education challenges and opportunities. To validate and verify the data, such methods as external supervisor, and members' examination were used. Analyzing the views of managers, identifying the opportunities of "teachers and students with high digital competence", "changing the traditional concept of education and learning" and "increasing cooperation and appreciation of parents" and the challenges of "students with low social competence", "rate high dropout and non-attendance at school" and "increasing individual differences of students in the classroom" led. Paying attention to the challenges and opportunities of education in the post-corona period, which have been raised in the current research, and effective planning and measures to examine the challenges and use the opportunities, can increase the efficiency of the classroom, school, and ultimately education. and education will lead and become the basis for the all-round growth and development of learners.

Keywords: managers' perception, post-corona, challenges of education, opportunities of education, qualitative approach

* Corresponding author: azadeh.momeni@mail.um.ac.ir
Type: Research Article

ادراک مدیران از چالش‌ها و فرصت‌های تعلیم و تربیت در پسا کرونا: یک مطالعه پدیدارشناسی

آزاده مومنی^{۱*}، امیر نامدار^۲، ثریا حسینی^۳، زهرا نوروززاده^۴

۱، ۲، ۳ و ۴) دانشجوی دکتری روان‌شناسی تربیتی، دانشگاه فردوسی مشهد

دریافت: ۱۴۰۱/۰۹/۲۶ تجدیدنظر: ۱۴۰۱/۱۰/۲۰ پذیرش: ۱۴۰۱/۱۰/۲۴

چکیده

همه‌گیری کووید-۱۹ به تیرانی در تمام جهان و به خصوص در نظام تعلیم و تربیت منجر گردید که این تغییر و تحولات در دوران پسا کرونا چالش‌ها و فرصت‌های متنوعی را برای نظام تعلیم و تربیت ایجاد نمود هدف این پژوهش، تحلیل ادراک مدیران در خصوص فرصت‌ها و چالش‌های تعلیم و تربیت در دوران پسا کرونا است. این مطالعه با استفاده از رویکرد کیفی و طرح پدیدارشناسانه صورت گرفته است. جامعه پژوهش شامل کلیه مدیران شهرستان تربت‌حیریه بود. به منظور گردآوری داده‌ها از مصاحبه کیفی نیمه ساختاریافته استفاده شد. مشارکت‌کنندگان ۱۹ نفر از مدیران مدارس ابتدایی و متوسطه شهرستان تربت‌حیریه بودند که بر مبنای نمونه‌گیری هدفمند و اشباع نظری انتخاب شدند. روش تحلیل داده‌ها، تحلیل محتوای استقرایی با استفاده از کدگذاری در سه سطح باز، محوری و انتخابی بوده است. بدین ترتیب که ابتدا کدهای باز انتخاب شدند سپس کدهای باز با معانی مشترک، در کنار هم سازماندهی شده و کدهای محوری را تشکیل دادند و در نهایت براساس کدگذاری انتخابی، حول مفاهیم چالش‌ها و فرصت‌های تعلیم و تربیت پسا کرونا، جمع شدند برای تأمین اعتبار و مقبولیت داده‌ها از شیوه‌های ناظر خارجی و بررسی اعضاء استفاده گردید. تحلیل دیدگاه مدیران، به شناسایی فرصت‌های «معلمان و دانش‌آموزان با شایستگی دیجیتال بالا»، «تغییر مفهوم سنتی آموزش و یادگیری» و «افزایش همکاری و قدرشناسی اولیا» و چالش‌های «دانش‌آموزان با شایستگی اجتماعی پایین»، «ترخ بالای ترک تحصیل و عدم حضور در مدرسه» و «افزایش تفاوت‌های فردی دانش‌آموزان در کلاس درس» منجر گردید. توجه به چالش‌ها و فرصت‌های تعلیم و تربیت در پسا کرونا که در پژوهش حاضر مطرح گردیده است و برنامه‌ریزی و اقدامات مؤثر برای بررسی چالش‌ها و استفاده از فرصت‌ها، می‌تواند به کارآیی بیشتر کلاس درس، مدرسه و در نهایت آموزش و پرورش منجر گردد و زمینه‌ساز رشد و پرورش همه‌جانبه فراگیران گردد.

کلید واژه‌ها: ادراک مدیران، پسا کرونا، چالش‌های تعلیم و تربیت، فرصت‌های تعلیم و تربیت، رویکرد کیفی

* نویسنده مسئول: azadeh.momeni@mail.um.ac.ir
نوع مقاله: پژوهشی

مقدمه

کووید-۱۹ یک بحران بهداشتی همه‌گیر، بر کل جهان تأثیر گذاشت و به اختلال در زندگی روزمره منجر گردید. کشورها اقدامات مختلفی را برای کنترل شیوع کووید-۱۹ انجام دادند. بدین منظور تمامی مدارس و دانشگاه‌ها تعطیل اعلام شد که این امر کل نظام آموزشی را مختل نمود (Takar, 2020). در ایران نیز مانند سایر کشورها، مهم‌ترین سیاست دولت برای مقابله با بحران، اجرای طرح فاصله‌گذاری اجتماعی بود و به ناچار تمام فعالیت‌های آموزشی مدارس، به صورت از راه دور انجام گرفت. آموزش و پرورش در راستای استمرار فعالیت‌های یادگیری برای دانش‌آموزان، ابتدا آموزش‌های مکمل را از طریق شبکه آموزش آغاز کرد تا آموزش در کشور تعطیل نباشد اما تدریس و ارزشیابی در این روش بسیار ناکارآمد بود (Abbasi et al., 2019) و بر این اساس در کنار آموزش‌های تلویزیونی از معلمان خواسته شد تا جریان آموزش را از طریق طراحی درسنامه، تدریس در پیام‌رسان‌های داخلی و به صورت از راه دور پیگیری نمایند که این سیاست به پیامدهای متفاوتی منجر گردید.

در رابطه با دانش‌آموزان این پیامدها را می‌توان به دو دسته پیامدهای مثبت و منفی تقسیم نمود. انعطاف‌پذیری بالاتر و دسترسی بیشتر به مطالب درسی دوره‌های آنلاین نسبت به کلاس درس حضوری به عنوان برخی از نتایج مثبت آموزش غیرحضوری در شرایط همه‌گیری کووید-۱۹ عنوان شده است (Murphy et al., 2019). از دیگر نتایج می‌توان به افزایش مسئولیت‌پذیری یادگیرندگان نسبت به یادگیری خود اشاره نمود (Zayapragassarazan, 2020). علاوه بر پیامدهای مثبت ذکر شده، تعطیلی مدارس و پیگیری آموزش‌ها در فضای مجازی به تغییراتی منفی در یادگیرندگان منجر گردید. مطالعات نشان داده است که دوره‌های آنلاین از نرخ بالاتر ترک تحصیل رنج می‌برند که به طور معمول بیشتر از دوره‌های حضوری می‌باشد (Ali & Leeds, 2009). اگرچه نسبت دادن میزان ترک تحصیل در آموزش آنلاین به یک عامل مشخص دشوار است، اما عدم انگیزه به عنوان علت اصلی ترک تحصیل دانش‌آموزان معرفی شده است (Lucey, 2018). انزوای اجتماعی (Ingram et al., 2021)، کاهش خودکارآمدی (Okan, 2021)، تغییر در حمایت همسالان (Moliner & Olcek et al., 2022)، افزایش اضطراب، کاهش روابط اجتماعی (Alegre, 2022)، مشکلات مربوط به خودتنظیمی، مشکلات مربوط به سازگاری و راهبردهای مقابله‌ای، تجربه بدرفتاری و آزار هیجانی، افزایش شدت اختلال‌های روانی، افسردگی و استرس پس از آسیب (Chobdari et al., 2019) به عنوان دیگر اثرات منفی شرایط جدید بر یادگیرندگان مطرح شده است.

تغییر و تحولات ناشی از همه‌گیری کووید-۱۹ تنها به پیامدهای مثبت و منفی در یادگیرندگان محدود نمی‌گردد و در حوزه آموزش و یادگیری فرصت‌ها و چالش‌هایی را به صورت متنوع و گسترده به وجود آورده است که گریزی از آن‌ها نیست. پژوهشگران در بررسی چالش‌ها و فرصت‌های

ایجادشده ناشی از شرایط همه‌گیری کووید-۱۹ و آموزش مجازی مطالعات بسیاری انجام داده‌اند. (Hajizadeh et al., 2021) به تحلیل فرصت‌ها و چالش‌های آموزش مجازی در دوران کرونا پرداختند. بر اساس نتایج، فرصت‌های آموزش مجازی شامل عدم محدودیت زمان و مکان در بازخوانی و تدریس محتوای آموزشی، امکان توسعه ارزشیابی اثربخش، افزایش مشارکت والدین در آموزش و برقراری ارتباط سریع و راحت‌تر ذینفعان با یکدیگر می‌باشد و چالش‌ها عبارتند از: کاهش بهداشت روانی، بروز و ترویج ارزش‌های غیراخلاقی، بروز آسیب‌های اجتماعی، افزایش آسیب‌های جسمانی، کاهش کیفیت آموزشی، بروز مشکلات خانوادگی، افزایش رفتار غیرمولد دانش‌آموز، افت تحصیلی و علمی دانش‌آموزان، فرسودگی شغلی معلمان، عدم تحقق عدالت آموزشی، ضعف ارزشیابی به صورت عینی و کاربردی و پشتیبانی فنی ناکارآمد شبکه. (Salimi and Fardin, 2019) در بررسی آموزش مجازی، چالش‌ها و فرصت‌ها را در سه سطح کلان، میانی و خرد مطرح و طبقه‌بندی نمودند. نتایج نشان داد که در سطح کلان، نداشتن تفکر راهبردی مدیران و برنامه‌ریزان، سیاست‌گذاری نامطلوب، ضعف فناوری آموزشی و مدیریت ناکارآمد؛ در سطح میانی، ضعف فناوری‌های معرفی شده، نداشتن استقلال و آزادی عمل و برهم خوردن بودجه‌بندی مطرح شده و در سطح خرد چالش‌های زیادی در سطح خانواده، معلمان و دانش‌آموزان وجود دارد. یافته‌ها همچنین نشان داد که شیوع کرونا فرصت‌هایی را در سطح کلان (فراهم کردن زمینه تغییر، توجه به داشتن برنامه‌ریزی راهبردی و توجه به آموزش‌های مجازی)، سطح میانی (خلق فرصت آموزشی برابر و خلق نوآوری آموزشی جدید) و سطح خرد به دنبال داشته است. (Abbasi et al., 2019) چالش‌های تدریس در بستر شاد را از دیدگاه معلمان بررسی نمودند. بر مبنای نتایج ده فرصت شامل: جبران عقب افتادگی تحصیلی در ایام قرنطینه، افزایش مسئولیت‌پذیری و درگیری بیشتر اولیا، افزایش سرعت انتقال اطلاعات و ارائه اطلاعات جدید، ایجاد انگیزه در معلمان برای ارتقاء سواد رسانه‌ای، شناخته شدن معلمان توانمند و خلاق، افزایش مسئولیت‌پذیری معلمان برای مطالعه بیشتر، جذاب بودن استفاده از آن برای دانش‌آموزان، علاقمند کردن دانش‌آموزان به دانش روز و پژوهش کردن، انعطاف‌پذیری در ساعت شروع کلاس و حذف تردهای پرهزینه، پرورش خلاقیت در دانش‌آموزان و نه چالش شامل: عدم دسترسی همه دانش‌آموزان به فضای مجازی، سنگین بودن هزینه‌های اینترنت برای بسیاری از خانواده‌ها، کند بودن سرعت اینترنت، دشوار بودن سنجش یادگیری واقعی دانش‌آموزان، اعتماد برخی دانش‌آموزان به اینترنت و گوشی، استفاده بی‌جا و بی‌رویه از مطالب دیگران، عدم وقت‌گذاری برخی معلمان به امر تدریس و ارزیابی، استفاده از نرم‌افزار به عنوان ابزار تبلیغات و کاهش انگیزه برخی دانش‌آموزان مطرح گردید.

پیامدهای همه‌گیری کووید-۱۹ و آموزش مجازی تنها به دانش‌آموزان محدود نبوده و چالش‌ها و فرصت‌هایی را برای معلمان نیز به وجود آورد که

کووید-۱۹ در آموزش پزشکی پرداختند. نتایج نشان داد که فرصت‌های اصلی همه‌گیری کووید-۱۹ برای آموزش پزشکی شامل: نگرش به یادگیری الکترونیکی و سازگاری، جلوگیری از جدایی دانش‌آموزان از محیط آموزشی، مستندسازی و نظارت بر آموزش و افزایش سودمندی قابل درک می‌باشد. یافته‌ها همچنین روشن ساختند که چالش‌ها عبارتند از: عدم رعایت آداب کلاس مجازی، موارد ناکافی، محدودیت‌های زمانی و مشکلات زیرساختی.

بر اساس پیشینه پژوهش، همه‌گیری کووید-۱۹ بر تمامی ابعاد زندگی اثرگذار بوده که نظام تعلیم و تربیت نیز از آن مستثنی نخواهد بود. از آنجایی که فرصت‌های بزرگ از درون تهدیدهای ویروس کرونا برای جوامعی اتفاق خواهد افتاد که خودش را نیازد و با مهارت و کاردانی، مسیرهای منتهی به تهدید را شناخته و متناسب با تهدید، فرصت به وجود آورد (Karimi, 2021)، شناخت هر چه بیشتر چالش‌ها و فرصت‌های نظام تعلیم و تربیت در پساکرونا از اهمیت فزاینده‌ای برخوردار است. از طرفی بررسی تحقیقات گذشته نشان می‌دهد که پژوهش‌های انجام شده به بررسی چالش‌ها و فرصت‌ها در ایام کرونا، پیام‌رسان‌ها، آموزش برخط و از راه دور پرداخته‌اند و پژوهشی که به طور خاص چالش‌ها و فرصت‌های تعلیم و تربیت در دوران پساکرونا را در ایران به شیوه اکتشافی بررسی نماید، کمتر مورد توجه قرار گرفته است؛ لذا هدف اصلی پژوهش حاضر شناسایی چالش‌ها و فرصت‌های تعلیم و تربیت در پساکرونا است؛ بنابراین پژوهش به دو سوال اصلی پاسخ می‌دهد:

- ۱- ادراک مدیران از چالش‌های تعلیم و تربیت پس از همه‌گیری ویروس کرونا چیست؟
- ۲- ادراک مدیران از فرصت‌های تعلیم و تربیت پس از همه‌گیری ویروس کرونا چیست؟

روش

پژوهش حاضر در زمره تحقیقات کیفی و با رویکرد پدیدارشناسی توصیفی می‌باشد. برای دستیابی به شناختی جامع از فرصت‌ها و چالش‌های تعلیم و تربیت پس از همه‌گیری کرونا باید اطلاعاتی را جستجو کرد که به واسطه آن‌ها بتوان موضوع را درک نمود. بدین منظور پژوهش حاضر در چارچوب رویکرد کیفی و با استفاده از روش پدیدارشناسی انجام شد.

جامعه پژوهش را مدیران مدارس شهرستان تربت حیدریه تشکیل دادند. در این پژوهش نمونه‌گیری در چارچوب منطق نمونه‌گیری در رویکرد پدیدارشناسی و به صورت هدفمند با حداکثر تنوع انجام پذیرفت و بنابراین مدیرانی در این پژوهش مشارکت داده شدند که ملاک‌های موافقت با انجام مصاحبه، در دسترس بودن و شاغل بودن تمام وقت در ۵ سال اخیر را داشته باشند. به منظور دستیابی به نتایجی با دقت بالاتر و فراهم آوردن حداکثر تنوع در مصاحبه‌شوندگان، علاوه بر رعایت موارد فوق، با مدیران شاغل در دوره‌های تحصیلی ابتدایی و متوسطه و با جنسیت‌های مختلف مصاحبه گردید. در پژوهش حاضر تعداد مشارکت‌کنندگان ۱۹ نفر بودند که این تعداد

پژوهشگران به بررسی آن پرداختند برای نمونه Dwivedi (2020) چالش‌ها و فرصت‌های آموزش آنلاین برای معلمان را بررسی نمود. یافته‌ها نشان دادند که چالش‌ها و مشکلات معلمان شامل موارد زیر می‌باشد: الف) مشکل در تطبیق فناوری، کسب دانش در مورد نرم افزارهای جدید و ابزارهای آنلاین برای معلمان که «دانش فناوری» نداشتند، دشوار بود. ب) محو شدن مرزهای حرفه‌ای و خصوصی، تأمین مستمر نیازهای دانش‌آموزان و والدین باعث از بین رفتن مرزهای حرفه‌ای و خصوصی می‌شود. ج) بی‌سوادی کامپیوتری برای معلمان که آشنایی کافی با دانش کامپیوتر برای مدیریت کلاس‌های آنلاین ندارند و د) مسائل فنی، برخی از معلمان ممکن است در استفاده از پلتفرم‌های آنلاین به دلیل دانش فنی ضعیف استفاده از ابزارها مشکل داشته باشند. اتصال ضعیف اینترنت در مناطق دورافتاده نیز می‌تواند مانعی در راه اندازی کلاس‌های آنلاین باشد که معلمان را با مشکل مواجه نمود. نتایج نیز نشان دادند که آموزش آنلاین فرصتی برای یادگیری تلفن همراه، یادگیری آنلاین و کنفرانس ویدئویی زنده باز کرد. این امر منجر به افزایش نرخ سواد دیجیتالی مریمان و فراگیران و در نتیجه فرصت‌هایی برای کسب دانش و مهارت‌های بیشتر گردید. از طرف دیگر افزایش استفاده از رسانه‌های الکترونیکی برای به اشتراک‌گذاری اطلاعات از طریق ایمیل، پیام کوتاه، تماس تلفنی و استفاده از رسانه‌های اجتماعی مختلف مانند واتس‌آپ یا فیس‌بوک این کار طاقت‌فرسا را آسان‌تر و سریع‌تر نمود. تقاضای زیادی برای منابع یادگیری آنلاین (گرافیک، پاورپوینت و فیلم‌های آموزشی) برای کلاس‌های درس مجازی وجود دارد که به عنوان فرصت دیگری برای معلمان مطرح شد و در نهایت به روز رسانی دانش و مهارت معلمان در انواع مختلف دوره‌ها و آموزش‌های آنلاین و پیشرفت حرفه‌ای آن‌ها به عنوان فرصت آموزش آنلاین برای معلمان عنوان گردید. Duraku and Hoxha (2022) در پژوهشی تأثیر کووید-۱۹ (چالش‌ها و فرصت‌ها) را بر آموزش و رفاه معلمان، والدین و دانش‌آموزان بررسی نمودند. یافته‌های مطالعه نشان داد که شرایط ایجاد شده توسط کووید-۱۹ نگرانی زیادی را در بین دانش‌آموزان، والدین و معلمان در مورد ارزشیابی، عدم کفایت آموزش از راه دور و اضافه بار دانش‌آموزان ایجاد کرده است. فرصت‌های ارتقای کیفیت آموزش، حمایت معلمان، والدین و خانواده‌ها نیز در خصوص تأثیر کووید-۱۹ مطرح گردید.

مطالعات متعددی در خصوص چالش‌ها و فرصت‌های ناشی از همه‌گیری کووید-۱۹ در دیگر حوزه‌ها انجام شده است. برای نمونه Barzoui et al. (2021) در مطالعه خود به بررسی چالش‌ها و فرصت‌های آموزش آنلاین در نظام دانشگاهی پرداختند. بر اساس یافته‌ها، فرصت‌ها شامل: عبور از محدودیت‌های زمانی و مکانی، ارتقای کیفی و گسترش عدالت آموزشی، فرصت‌های اقتصادی و توسعه بین‌المللی و تنوع در روش‌های ارزشیابی و توسعه نظارتی و همچنین چالش‌ها شامل: چالش‌های ساختاری و فنی، چالش‌های تربیتی و اخلاقی، چالش‌های سلامت روانی و جسمی و چالش‌های فرهنگی و اجتماعی می‌باشند. Hayat et al. (2021) به بررسی چالش‌ها و فرصت‌های همه‌گیری

باز انتخاب گردیدند، سپس کدهای باز با معانی مشترک، در کنار هم سازماندهی شده و کدهای محوری را تشکیل دادند. سپس با نظارت یک ناظر باتجربه در تحلیل داده‌های کیفی، کار کدگذاری محوری مورد بازنگری قرار گرفت و در نهایت کدهای محوری براساس کدگذاری انتخابی حول مفاهیم فرصت‌ها و چالش‌های تعلیم و تربیت در پسا کرونا، تجمیع شدند.

در این پژوهش، برای اطمینان از روایی پژوهش و صحت داده‌ها اقدامات زیر انجام گرفت: ۴ نفر از افراد مصاحبه‌شونده، با در نظر گرفتن مراحل کدگذاری، نتایج را به همراه مفاهیم اولیه بررسی کرده و نظرات خود را ارائه دادند. پژوهشگر نیز اصلاحات لازم را بر اساس همین نظرات در تجزیه و تحلیل داده‌ها اعمال نمود. از نظری خارجی که به متون پیاده شده و تمامی جزئیات مطالعه دسترسی داشت و همچنین در پژوهش کیفی با تجربه بود، درخواست گردید فرایند جمع‌آوری داده‌ها و تحلیل را بررسی و تأیید نماید.

بر اساس قاعده اشباع نظری حاصل شد. مشخصات مشارکت‌کنندگان در جدول شماره (۱) ذکر گردیده است. ابزار گردآوری داده‌ها، مصاحبه نیمه ساختاریافته بود. در ابتدا یک سؤال کلی در زمینه فرصت‌ها و چالش‌های تعلیم و تربیت پس از همه‌گیری کرونا مطرح گردید و سپس جهت دستیابی به اطلاعات بیشتر و روشن شدن نکات مبهم سوالات تکمیلی پرسیده شد. در تمام مدت مصاحبه پژوهشگر بر آن بود که مشارکت‌کننده هدایت‌گر جریان مصاحبه باشد و با استفاده از یادداشت برداری هیچ نکته‌ای مبهم باقی نماند. فرایند تحلیل داده‌ها استقرایی بوده، به عبارت دیگر هیچ چهارچوب مفهومی قبلی برای کدگذاری و مقوله‌بندی وجود نداشت و داده‌ها در سه مرحله کدگذاری باز، محوری و انتخابی تحلیل گردیدند. پس از مصاحبه نیمه‌ساختاریافته با اعضای گروه نمونه، متن مصاحبه‌ها به طور کامل پیاده‌سازی شد تا با استفاده از آن، کدگذاری داده‌ها با دقت کامل صورت گیرد. متن مصاحبه مورد بررسی قرار گرفته و جملات معنی‌دار مرتبط با موضوع اصلی پژوهش، علامت‌گذاری شدند و بدین ترتیب کدهای

جدول ۱: مشخصات مشارکت‌کنندگان

شماره مصاحبه‌شونده	جنسیت	دوره تحصیلی	مدرک تحصیلی	سابقه خدمت به سال
۱	زن	متوسطه	کارشناسی ارشد	۱۵
۲	زن	متوسطه	کارشناسی	۲۱
۳	زن	ابتدایی	کارشناسی ارشد	۱۰
۴	مرد	ابتدایی	کارشناسی ارشد	۱۶
۵	زن	ابتدایی	کارشناسی ارشد	۱۷
۶	زن	ابتدایی	کارشناسی ارشد	۳۴
۷	مرد	ابتدایی	کارشناسی ارشد	۳۲
۸	زن	ابتدایی	کارشناسی ارشد	۲۱
۹	زن	ابتدایی	کارشناسی ارشد	۲۹
۱۰	مرد	متوسطه	کارشناسی ارشد	۱۷
۱۱	مرد	متوسطه	کارشناسی ارشد	۱۶
۱۲	مرد	متوسطه	کارشناسی ارشد	۱۸
۱۳	مرد	ابتدایی	کارشناسی ارشد	۱۲
۱۴	زن	متوسطه	کارشناسی ارشد	۲۰
۱۵	زن	متوسطه	کارشناسی	۳۷
۱۶	زن	ابتدایی	کارشناسی ارشد	۲۸
۱۷	مرد	متوسطه	کارشناسی ارشد	۲۵
۱۸	مرد	متوسطه	کارشناسی ارشد	۲۸
۱۹	مرد	ابتدایی	کارشناسی ارشد	۲۴

یافته‌ها

سؤال اول پژوهش: چالش‌های تعلیم و تربیت پس از همه‌گیری ویروس کرونا از منظر مدیران کدامند؟
بر اساس نتایج تحلیل مصاحبه‌های به‌دست آمده از مدیران، چالش‌های تعلیم و تربیت پس از همه‌گیری ویروس کرونا شامل

۳ عامل، «دانش‌آموزان با شایستگی اجتماعی پایین»، «ترخ بالای ترک تحصیل و عدم حضور در مدرسه» و «افزایش تفاوت‌های فردی دانش‌آموزان در کلاس درس» بوده است. در جدول شماره (۲) کدهای محوری و باز هر یک از این عوامل ارائه شده‌اند.

جدول ۲: چالش‌های تعلیم و تربیت در پسا کرونا

کدهای محور	کدهای باز	عامل
مهارت‌های ارتباطی ناکارآمد	عدم توانایی در برقراری ارتباط انزوا طلبی بی‌توجهی به نظم و انضباط عدم تمایل به کارگروهی و مشارکتی ناتوانی در حل تعارضات	
مهارت‌های شناختی ضعیف	افت تحصیلی ضعف در پیش‌نیازهای یادگیری جدید توجه و تمرکز کم خلاقیت پایین برنامه‌ریزی کم	
عدم مدیریت هیجان	پر خاشگری زیاد افسردگی زیاد عدم کنترل احساسات	
بی‌کفایتی در مدیریت رفتار	روابط نامحترمانه با معلم رفتار نامناسب با همسالان سعه صدر پایین وابستگی به فضای مجازی توقع زیاد و خارج از عرف	دانش‌آموزان با شایستگی اجتماعی پایین
انگیزه کم	کم تلاشی خودکارآمدی پایین منفعل بودن در کلاس درس	
ترک تحصیل	عدم ثبت نام در سال تحصیلی جدید حضور کمتر از یک ماه از شروع سال تحصیلی	نرخ بالای ترک تحصیل و عدم حضور در مدرسه
غیبت زیاد از کلاس درس	غیبت زیاد حضور با تأخیر در کلاس درس	
تفاوت علمی بین دانش‌آموزان	تفاوت علمی دانش‌آموزان محروم با همسالان تفاوت علمی دانش‌آموزان با والدین بی‌سواد با همسالان دارای والدین تحصیل کرده تفاوت علمی بین دانش‌آموزان آموزش دیده با درسنامه با روش تدریس آنلاین تفاوت علمی دانش‌آموزان برخوردار از روش‌های سنجش و ارزشیابی دقیق با همسالان	
تفاوت انگیزشی بین دانش‌آموزان	انگیزه تحصیلی پایین دانش‌آموزان محروم نسبت به همسالان ناامیدی بیشتر دانش‌آموزان محروم نسبت به همسالان خودپنداره پایین دانش‌آموزان محروم نسبت به همسالان	افزایش تفاوت‌های فردی دانش‌آموزان در کلاس درس
تفاوت استفاده از راهبردهای یادگیری بین دانش‌آموزان	عدم خط کشی زیر مطالب مهم توسط دانش‌آموزان آموزش دیده با درسنامه عدم خلاصه نویسی دانش‌آموزان آموزش دیده با درسنامه عدم یادداشت برداری دانش‌آموزان محروم حفظ طوطی‌وار مطالب توسط دانش‌آموزان آموزش دیده با درسنامه	

دانش‌آموزان با شایستگی اجتماعی پایین

به اعتقاد مصاحبه‌شونده‌ها یکی از چالش‌های تعلیم و تربیت در پسا کرونا شایستگی اجتماعی پایین دانش‌آموزان می‌باشد. آن‌ها در این زمینه به ویژگی‌هایی از جمله مهارت‌های ارتباطی ناکارآمد، مهارت‌های شناختی

ضعیف، عدم مدیریت هیجان، بی‌کفایتی در مدیریت رفتار و انگیزه کم اشاره نمودند. در جدول شماره (۳) کدهای محوری و نمونه مصاحبه‌های مربوط به عامل «دانش‌آموزان با شایستگی اجتماعی پایین» آورده شده است.

جدول ۳: دانش‌آموزان با سبب‌های اجتماعی پایین، کدهای محوری و نمونه مصاحبه‌ها

نمونه مصاحبه (شماره مصاحبه‌شونده)	کدهای محوری
«دانش‌آموزا در پسا کرونا مهارت‌های لازم برای شروع، حفظ و تدام تعامل اجتماعی و ارتباط با همدیگر رو ندارند. نمی‌تونند با هم مذاکره کنند و تعاملات اجتماعی اون‌ها رضایت بخش نیست. بعد از چند دقیقه از ساعت تفریح ما گزارش تنش رو داریم. حتی همکارا میگن که در کلاس هم این تنش‌ها و ناتوانی در ارتباط زیاده». (۷)	مهارت‌های ارتباطی ناکارآمد
«افت تحصیلی دانش‌آموزا محسوسه. دانش‌آموزا توجه و تمرکز کمی دارند و باید این مسئله به صورت مدام به اون‌ها گوشزد بشه که توجه کنین. فکر می‌کنم از نظر دقت و توجهشون خیلی نسبت به قبل از کرونا فرق کردن. شاید چون توی کلاسای آنلاین خیلی توجه لازم رو نداشتن این توانایی‌شون کم شده». (۱۲)	مهارت شناختی ضعیف
«از نظر کنترل هیجان و احساس خیلی ضعیف عمل می‌کنن. موارد پرخاشگری به صورت مکرر در کلاس و ساعات تفریح گزارش می‌شه. عصبانیت و ناراحتیشون رو خیلی عملی و شدید بروز می‌دن و روی ابراز و کنترلش هیچ فکر و برنامه‌ای ندارن». (۱)	عدم مدیریت هیجان
«روابط دور از احترام و ادب با هم‌کلاسی‌شون رو دارن و از حرفایی دور از شأن یه دانش‌آموز استفاده می‌کنن. از یه کلمه‌هایی استفاده می‌کنن و همو خطاب می‌کنن که من از شنیدنش خجالت می‌کشم». (۱۸)	بی‌کفایتی در مدیریت رفتار
«برای یادگیری و حضور در مدرسه انگیزه ندارن و این مسئله شکایت همیشگی والدین و همکاره. به نظر می‌رسه این یه چالش خیلی مهمه؛ چون تا انگیزه‌ای نباشه هر چقدر که همکار ما سر کلاس تلاش کنه و از روشای مختلفی استفاده کنه به نتیجه نمی‌رسه». (۱۹)	انگیزه کم

نرخ بالای ترک تحصیل و عدم حضور در مدرسه

ترک تحصیل و غیبت زیاد از کلاس درس اشاره نمودند. در جدول شماره ۴

(۴) کدهای محوری این عامل و نمونه مصاحبه آورده شده است.

ترک تحصیل زیاد و عدم حضور در مدرسه دومین چالش مطرح شده توسط

مصاحبه‌شوندگان در پسا کرونا می‌باشد. مصاحبه‌شوندگان در این زمینه به

جدول ۴: نرخ بالای ترک تحصیل و عدم حضور در مدرسه، کدهای محوری و نمونه مصاحبه‌ها

نمونه مصاحبه (شماره مصاحبه‌شونده)	کد محوری
«بعد از اعلام حضوری شدن مدارس تعداد کمی از دانش‌آموزا سر کلاس و مدرسه حاضر شدن و کارای ثبت نام‌شون رو انجام دادن. بعد از تماس‌های چندین باره، تعدادی به مدارس برگشتن اما باز هم چالش داریم، چون بعضی‌ها فقط چند روز آمدن و باز دیگه نمیان مدرسه و مدام باید تماس بگیریم باهاشون». (۲)	ترک تحصیل
«دانش‌آموزا توی یه ماه حتماً دو روز رو غیبت می‌کنن که قبل از کرونا این مورد خیلی کم وجود داشت. نمی‌دونم ترس از ابتلا به کرونا یا وابسته شدن به آموزش غیرحضوری اما با غیبت و عدم حضور مدرسه، توی نظم کلاس و برنامه تدریس دبیرانمون اشکالاتی ایجاد شده». (۱۰)	غیبت زیاد از کلاس درس

افزایش تفاوت‌های فردی دانش‌آموزان در کلاس درس

این زمینه تفاوت‌های علمی، انگیزشی و تفاوت در استفاده از راهبردهای

یادگیری بین دانش‌آموزان را مطرح نمودند. در جدول شماره ۵ (۵) کدهای

محوری این عامل و نمونه مصاحبه‌ها آورده شده است.

از نظر مصاحبه‌شونده‌ها یکی دیگر از چالش‌های تعلیم و تربیت پسا کرونا

افزایش تفاوت‌های فردی دانش‌آموزان در کلاس درس می‌باشد. آن‌ها در

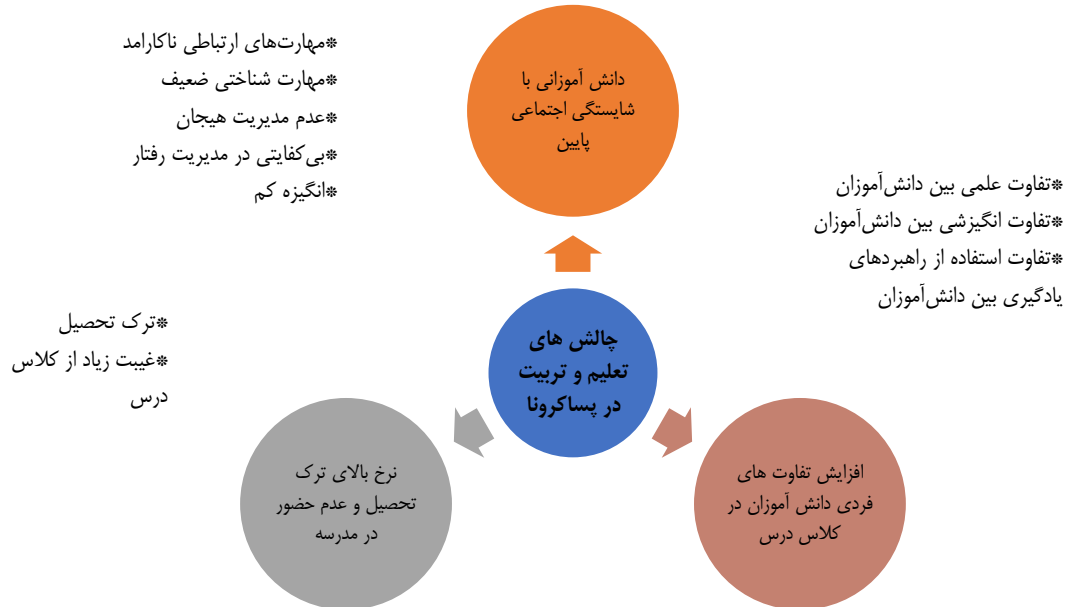
جدول ۵: افزایش تفاوت‌های فردی دانش‌آموزان در کلاس درس، کدهای محوری و نمونه مصاحبه‌ها

نمونه مصاحبه (شماره مصاحبه‌شونده)	کدهای محوری
«در پسا کرونا ما کلاسیابی داریم که دانش‌آموزا از نظر علمی تفاوت زیادی با هم دارن. تجربه‌های آموزشی متفاوت توی زمان آموزش حضوری به این چالش منجر شده. دانش‌آموزایی داشتیم که توی برخورداری از حداقل امکانات لازم برای حضور توی کلاس شاد مشکل داشتن و اما الان از نظر علمی و آموخته‌ها و یادگیری‌هاشون تفاوت زیادی با هم‌کلاسی‌شون دارن». (۵)	تفاوت علمی بین دانش‌آموزان
«دانش‌آموزایی که توی ایام کرونا به دلیل شرایط خانوادگی نتونستن اون چنان که باید و شاید مثل هم‌کلاسی‌هاشون توی کلاس حضور داشته باشن و با دوستاشون در ارتباط باشن و یا حتی مشکلاتی رو به دلیل کرونا تحمل کردن، امروز می‌بینیم که برای درس خوندن انگیزه ندارن. توی مدرسه حاضر می‌شن اما بی‌انگیزه». (۱۱)	تفاوت انگیزشی بین دانش‌آموزان
«یکی از چالش‌ها اینته که هر دانش‌آموزی کار خودش رو می‌کنه و به درست و غلطش کاری نداره؛ یعنی یادگرفته که به جای پی بردن به معنا و مفهوم و یادگیری عمیق، حفظ کنه و از روش‌های نامناسب برای یادگیری استفاده کنه. بعضی از دانش‌آموزا خیلی خوب از روش‌های یادسپاری و یادگیری استفاده می‌کنن و بعضی‌ها نه. این مسئله به طور طبیعی قبل از کرونا هم وجود داشته اما به نظرم این روزا زیاد و تبدیل به یک چالش شده». (۱۵)	تفاوت استفاده از راهبردهای یادگیری بین دانش‌آموزان

حضور در مدرسه» و «افزایش تفاوت‌های فردی دانش‌آموزان در کلاس درس» بازنمایی شده است.

همانگونه که در شکل (۱) آمده است، در این پژوهش چالش‌های تعلیم و تربیت در پساکرونا در قالب سه عامل «دانش‌آموزان با شایستگی اجتماعی پایین»، «نرخ بالای ترک تحصیل و عدم

شکل ۱: چالش‌های تعلیم و تربیت در پساکرونا

بر اساس نتایج فرصت‌های تعلیم و تربیت در پساکرونا شامل ۳ عامل، «معلمان و دانش‌آموزان با شایستگی دیجیتالی بالا»، «تغییر مفهوم سنتی آموزش و یادگیری» و «افزایش همکاری و قدرشناسی اولیا» بوده است. در جدول شماره (۶) کدهای محوری و باز هر یک از این عوامل ارائه شده‌اند.

سؤال دوم پژوهش:
فرصت‌های تعلیم و تربیت پس از همه‌گیری ویروس کرونا از منظر مدیران کدامند؟

جدول ۶: فرصت‌های تعلیم و تربیت در پساکرونا

کدهای باز	کدهای محوری	عامل
افزایش اطلاعات معلمان و دانش‌آموزان در خصوص کاربردهای وسایل ارتباطی آشنایی بیشتر معلمان و دانش‌آموزان با نرم‌افزارها	دانش تخصصی بیشتر دانش‌آموز و معلم در خصوص وسایل ارتباطی و نرم‌افزارها	معلمان و دانش‌آموزان با شایستگی دیجیتالی بالا
مهارت بیشتر دانش‌آموزان در استفاده از تلفن همراه، تبلت و نرم‌افزارها مهارت بالاتر معلمان و دانش‌آموز در استفاده از وسایل و برنامه‌های ارتباطی	مهارت بیشتر معلمان در استفاده از تلفن همراه و نرم‌افزارها مهارت بیشتر معلمان در تولید محتوای آموزشی مهارت بیشتر دانش‌آموزان در جستجوی اینترنتی	
تمایل بیشتر در استفاده از نرم‌افزار برای تولید محتوا نگرش مثبت به نقش تلفن همراه و تبلت در آموزش خوش‌بینی به اثربخشی محتوای تولید شده با نرم‌افزار	نگرش مثبت به استفاده از وسایل ارتباطی و نرم‌افزارها در معلمان	

ادامه جدول ۶: فرصت‌های تعلیم و تربیت در پسا کرونا

عامل	کدهای محوری	کدهای باز
تغییر مفهوم سنتی آموزش و یادگیری	تغییر روش‌های آموزشی	استفاده از محتوای الکترونیکی در تدریس و آموزش محدود نبودن آموزش به حضور در کلاس درس جبران نمودن غیبت در مدرسه با استفاده از محتوای الکترونیکی تدریس معلم
	تنوع در روش‌های ارزشیابی	بررسی یادگیری دانش‌آموزان با تکالیف تولید محتوا محدود نبودن ارزیابی به تکالیف مدادکاغذی ارزشیابی یادگیری با توجه به فعالیت‌های گروه شاد
افزایش همکاری و قدرشناسی اولیا	مشارکت بیشتر در امور آموزشی و تربیتی	حضور بیشتر در جلسات انجمن اولیا پیگیری بیشتر امور درسی دانش‌آموزان توجه بیشتر به مسائل تربیتی دانش‌آموزان تماس تلفنی بیشتر با مدرسه
	قدردانی بیشتر اولیا از کارکنان مدرسه	قدردانی بیشتر اولیا از کارکنان مدرسه

معلمان و دانش‌آموزانی با شایستگی دیجیتال بالا

به اعتقاد مصاحبه‌شونده‌ها یکی از فرصت‌های مهم در تعلیم و تربیت پسا کرونا دانش‌آموزان و معلمان با شایستگی دیجیتال بالا است. آن‌ها در این زمینه به ویژگی‌هایی از جمله «دانش تخصصی بیشتر دانش‌آموز و معلم در خصوص وسایل ارتباطی و نرم‌افزارها»، «مهارت بالاتر معلم و دانش‌آموز در استفاده از وسایل

و برنامه‌های ارتباطی» و «نگرش مثبت به استفاده از وسایل ارتباطی و نرم‌افزارها در معلمان» اشاره نمودند. در جدول شماره (۷) کدهای محوری و نمونه مصاحبه‌های این عامل آورده شده است.

جدول ۷: معلمان و دانش‌آموزانی با شایستگی دیجیتال بالا، کدهای محوری و نمونه مصاحبه‌ها

کدهای محوری	نمونه مصاحبه (شماره مصاحبه‌شونده)
دانش تخصصی بیشتر دانش‌آموز و معلم در خصوص وسایل ارتباطی و نرم‌افزارها	«به فرصت مطلوب و به نظر من فوق‌العاده برای تعلیم و تربیت در اختیار داشتن معلمان به نسبت به قبل اطلاعات مناسبی درباره وسایل ارتباطی دارن. در گذشته این اطلاعات به این مقدار وجود نداشت و معلما برای تدریسشون از این امکانات و برنامه‌های گوشی و کامپیوتر استفاده نمی‌کردن. در شرایط کنونی همکاری ما تفاوت زیادی در خصوص آشنایی با نرم‌افزارها و کاربردهای آموزشی تلفن همراه دارند». (۹)
مهارت بالاتر معلم و دانش‌آموز در استفاده از وسایل و برنامه‌های ارتباطی	«استفاده زیاد از برنامه‌های تولید محتوا، ساختن کلیپ آموزشی و فیلم بنا به ضرورت در دوران آموزش اجباری غیرحضور به مهارت و کفایت معلما از نظر استفاده از برنامه‌های مختلف و نرم‌افزارها منجر شده و این مهارت در پسا کرونا یک فرصت عالی به حساب می‌آید نادیده گرفته بشه». (۱۳)
نگرش مثبت به استفاده از وسایل ارتباطی و نرم‌افزارها در معلمان	«به نظر من قبلاً تلفن همراه برای امور آموزشی و تدریس و یادگیری نه تنها مورد استفاده قرار نمی‌گرفت که پس زده می‌شد اما با تجربه کرونا و سپری کردن دو سال گذشته معلمان به یه نگرش مثبت، راغب و متمایل به استفاده از تلفن همراه، تبلت و لپ‌تاپ شدن چون این وسایل مفید بودن و کارایی خودشون را ثابت کردن». (۴)

تغییر مفهوم سنتی آموزش و یادگیری

دومین فرصت تعلیم و تربیت پسا کرونا تغییر مفهوم سنتی آموزش و یادگیری می‌باشد. مصاحبه‌شوندگان در این زمینه «تغییر

روش‌های آموزشی» و «تنوع در روش‌های ارزشیابی» را مطرح نمودند. در جدول شماره (۸) کدهای محوری این عامل و نمونه مصاحبه‌آورده شده است.

جدول ۸: تغییر مفهوم سنتی آموزش و یادگیری، کدهای محوری و نمونه مصاحبه‌ها

کد محوری	نمونه مصاحبه (شماره مصاحبه شونده)
تغییر روش‌های آموزشی	«فرصت کنونی اینه که دیگه آموزش محدود به زمان حضور توی مدرسه نیست. در صورتی که در گذشته با اتمام زمان مدرسه آموزش هم تموم می‌شد و دانش‌آموز باید اون چیزی را که سر کلاس یاد می‌گرفت را خودش تمرین و تکرار می‌کرد و یاد می‌گرفت. اما الان توی خونه هم درس و مشق ادامه داره». (۱۶)
تنوع در روش‌های ارزشیابی	«توی زمان آموزش حضوری دیرا مثل سابق برای ارزشیابی و امتحانات به تکالیف مداد کاغذی بسند نمی‌کنن. از کارای گروهی و پروژه‌های مشارکتی با استفاده از نرم افزارها نیز بهره می‌گیرن. از دانش‌آموزان می‌خوان که اون چیزی رو که یادگرفتن رو توی قالب یه کلیپ برای کلاس به نمایش بذارن». (۱۷)

افزایش همکاری و قدرشناسی اولیا

بیشتر در امور آموزشی و تربیتی» و «قدردانی بیشتر اولیا از کارکنان مدرسه» در این زمینه عنوان شدند. در جدول شماره (۹) کدهای محوری این عامل و نمونه مصاحبه‌ها آورده شده است.

از نظر مصاحبه‌شونده‌ها یکی دیگر از فرصت‌های تعلیم و تربیت پسا کرونا افزایش همکاری و قدرشناسی اولیا است. «مشارکت

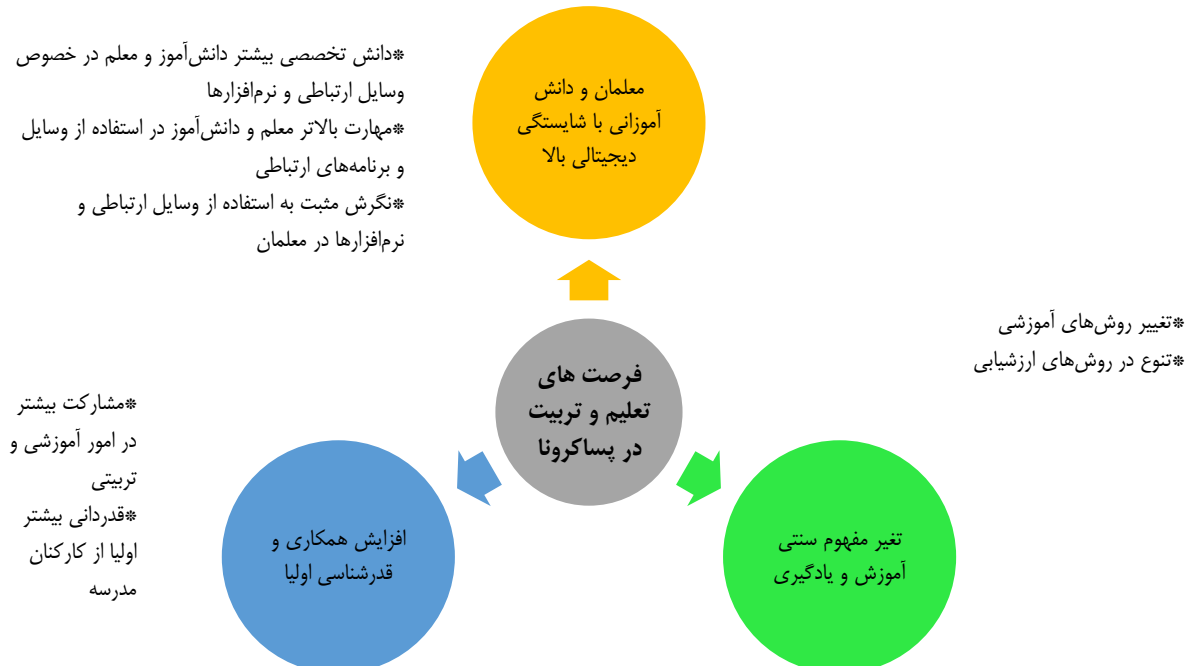
جدول ۹: افزایش همکاری و قدرشناسی اولیا، کدهای محوری و نمونه مصاحبه‌ها

کدهای محوری	نمونه مصاحبه (شماره مصاحبه شونده)
مشارکت بیشتر در امور آموزشی و تربیتی	«در پسا کرونا ما فرصت همکاری بیشتر اولیا رو به دست آوردیم. والدین حضور بیشتری در جلسات انجمن اولیا دارن. در صورتی که قبلاً حاضرین جلسات خیلی کمتر از این بود. علاوه بر حضور در جلسات، تماس تلفنی بیشتری با مدرسه دارن که همه گویای اینه که این فرصتیه که باید غنیمت شمرد و از نیروی همکاری خانواده و والدین توی امر آموزش کمک گرفته بشه». (۱۴)
قدردانی بیشتر اولیا از کارکنان مدرسه	«به نظر می‌رسه کار تدریس و پیگیری امور آموزشی توسط والدین، به خانواده فشار زیادی آورده. از طرفی این موضوع تغییر نگرشی را به وجود آورده که والدین بدون تدریس به آسونی که فکر می‌کردن نبوده. حالا بیشتر ارزش کار ما را می‌دونن و این قدردانی بیشتر دیده می‌شه». (۳)

«تغییر مفهوم سنتی آموزش و یادگیری» و «افزایش همکاری و قدرشناسی اولیا» بازنمایی شده است.

در شکل (۲) فرصت‌های تعلیم و تربیت در پسا کرونا در قالب سه عامل «معلمان و دانش‌آموزان با شایستگی دیجیتالی بالا»،

شکل ۲: فرصت‌های تعلیم و تربیت در پسا کرونا

بحث و نتیجه گیری

در بررسی سؤال اول پژوهش که مربوط به نظرات مصاحبه‌شوندگان در مورد چالش‌های تعلیم و تربیت در پسا کرونا می‌باشد، نظرات مدیران در سه عامل گروه‌بندی شد: «شایستگی اجتماعی پایین دانش‌آموزان»، «ترخ بالای ترک تحصیل و عدم حضور در مدرسه» و «افزایش تفاوت‌های فردی دانش‌آموزان در کلاس درس». اولین چالش از دیدگاه مدیران دانش‌آموزانی با شایستگی اجتماعی پایین است که این یافته با نتایج پژوهش‌های (Lee and Son (2021) و Hajizadeh et al. (2021) و Abolmaali Hosseini (2019) هماهنگ است. مصاحبه‌شوندگان مهارت‌های ارتباطی ناکارآمد، مهارت‌های شناختی ضعیف، عدم مدیریت هیجان، بی‌کفایتی در مدیریت رفتار و انگیزه کم را در خصوص شایستگی اجتماعی پایین دانش‌آموزان در پسا کرونا عنوان نمودند. مدرسه مکانی برای اجتماعی شدن، تعامل با همسالان و ایجاد و تقویت رفتارهای مناسب در دانش‌آموزان است. آموزش‌های مستقیم و غیرمستقیم رفتارهای مناسب اجتماعی در مدرسه توسط کادر اجرایی و مشاهده پیامدهای رفتار و گفتار نادرست در بافت کلاس به پرورش شایستگی‌های اجتماعی دانش‌آموزان در مدرسه منجر می‌گردد. با توجه به این که دانش‌آموزان در ایام قرنطینه و آموزش مجازی از تعامل با همسالان و حضور در مدرسه محروم بوده‌اند به نظر می‌رسد که با اتمام دوران آموزش غیرحضور و حضور مستمر در مدرسه با دانش‌آموزانی مواجه باشیم که شایستگی اجتماعی پایینی دارند.

«ترخ بالای ترک تحصیل و عدم حضور در مدرسه» دومین چالش تعلیم و تربیت در پسا کرونا به اعتقاد مصاحبه‌شوندگان می‌باشد. این یافته در نتایج پژوهش (Ali and Leeds (2009) به عنوان یکی از تغییرات دانش‌آموزان در دوره‌های آنلاین عنوان شده است. به نظر می‌رسد شیوع کووید-۱۹ و پیگیری آموزش‌ها در فضای مجازی و پیام‌رسان شاد انگیزه دانش‌آموزان را برای حضور مستمر در مدرسه و ادامه تحصیل با چالش مواجه نموده است. گویا دانش‌آموزان آموزش غیرحضور را بر حضوری ترجیح می‌دهند و یا این که فضای غیر تعاملی آموزش مجازی و حضور در کلاس مجازی که شرایط بسیار متفاوتی با کلاس درس حضوری داشته است، از جمله ساعات متغیر، عدم پوشیدن لباس مرتب و... دانش‌آموزان را از نظر ادامه تحصیل و اهداف درس و یادگیری دلسرد نموده و این دیدگاه را برای یادگیرندگان به جود آورده است که شرایط آسان‌تری برای درس خواندن وجود دارد که در نهایت به عدم ثبت نام و غیبت زیاد منجر گردیده است.

«افزایش تفاوت‌های فردی دانش‌آموزان در کلاس درس» به عنوان سومین چالش تعلیم و تربیت در پسا کرونا مطرح شد. این یافته به عنوان یکی از نگرانی‌های بانک جهانی (as cited in MehdiNajad, 2022) در خصوص آموزش و پرورش در دوران کرونا مطرح گردید که تفاوت‌های اقتصادی-اجتماعی در دسترسی به فناوری، محیط‌های حمایتی خانه و کیفیت آموزش می‌تواند اختلافات موجود در عدالت آموزشی را تشدید نماید. عدم دسترسی همه دانش‌آموزان به فضای مجازی در دوران آموزش

مجازی نیز با پژوهش‌های (Abbasi et al. (2019 و Haji et al. (2021) هماهنگ می‌باشد. (Pokhrel and Chhetri (2021 نیز تأیید نمودند که کووید-۱۹ بر فرصت‌های یادگیری دانش‌آموزان با طبقه اجتماعی-اقتصادی پایین تأثیرگذار بوده است. بر اساس این یافته تفاوت‌های فردی بین یادگیرندگان همیشه وجود داشته است اما تفاوت‌های دانش‌آموزان در تجربه آموزش غیرحضور و سپری نمودن ایام آموزش این تفاوت‌ها را بیشتر نموده و کار معلمان را دشوارتر کرده است. دانش‌آموزان محروم امکانات اولیه برای شرکت در کلاس درس غیرحضور را نداشته‌اند و از یادگیری عمیق مفاهیم پایه و پیشیناز سال تحصیلی بعدی باز ماندند. برای این دانش‌آموزان درسنامه تهیه گردید تا از آموزش و یادگیری دور نمانند اما یادگیری مطالب درسی با استفاده از درسنامه که نظارت کمی بر یادگیری و ارزشیابی روزانه آن است، به سطوح پایین‌تر علمی در این دانش‌آموزان منجر گردیده است. دانش‌آموزانی که والدینی پیگیر جهت یادگیری و حضور مداوم در کلاس درس را نداشتند و یا متعلقان در پیام‌رسان شاد حضور داشتند، از نظر سطح علمی و انگیزشی با همکلاسی‌های خود در پسا کرونا تفاوت زیادی دارند.

در بررسی سؤال دوم، مدیران فرصت‌های تعلیم و تربیت در پسا کرونا را بیان نمودند که در ۳ عامل «معلمان و دانش‌آموزان با شایستگی دیجیتالی بالا»، «تغییر مفهوم سنتی آموزش و یادگیری» و «افزایش همکاری و قدرشناسی اولیا» گروه‌بندی شد. مصاحبه‌شوندگان «معلمان و دانش‌آموزان با شایستگی دیجیتالی بالا» را به عنوان اولین فرصت تعلیم و تربیت در پسا کرونا مطرح نمودند که با نتایج پژوهش (Azizi & Hosseini Nejad (2021) و Mamorabadi (2021) و Panda et al. (2021) هم‌خوانی دارد. بر اساس این عامل استفاده از فضای مجازی توسط معلم و دانش‌آموزان و تدریس و یادگیری در پیام‌رسان شاد همه افراد درگیر در آموزش و یادگیری را ملزم به یادگیری بیشتر کاربردهای رسانه‌های ارتباطی و نرم‌افزارها نمود که این امر به فرصتی در پسا کرونا تبدیل شده است. معلمان باید کاربردهای بیشتر تلفن همراه، نرم‌افزارهای تولید محتوا و ساخت کلیپ آموزشی را یادگرفته و برای تدریس بکار می‌برند که در گذشته چنین نیازی وجود نداشت. از طرفی دانش‌آموزان به واسطه حضور در کلاس درس مجازی مدت زیادی را با تلفن همراه خود سپری نموده و با توجه به روش تدریس و ارزشیابی معلم باید تکالیفی را با استفاده از نرم‌افزارهای متفاوت آماده و ارائه می‌کردند. چالش‌های وصل نشدن به اینترنت یا سایر مشکلاتی که برای آنلاین شدن وجود داشت و باید توسط دانش‌آموز حل می‌گشت، صلاحیت بیشتر دانش‌آموزان را برای کار با سخت افزار و نرم افزار می‌طلبید که به نظر مدیران در پسا کرونا حاصل گردیده و فرصتی است که باید مدنظر قرار گیرد.

عامل «تغییر مفهوم سنتی آموزش و یادگیری» با نتایج پژوهش (Barzoui et al. (2021 تحت عنوان تنوع در روش‌های ارزشیابی و توسعه نظارتی هم‌راستا می‌باشد. در پسا کرونا فضای مجازی و پیام‌رسان شاد به فرصتی برای کمک به آموزش حضوری و جبران غیبت یا عقب‌ماندگی تحصیلی تبدیل شده است. آموزش به مدت زمان حضور در مدرسه محدود

را بیشتر نمودند. بر این اساس با از سرگیری آموزش حضوری، اولیا حس قدرشناسی بیشتری نسبت به معلم و دیگر کارکنان مدرسه نشان داده و با درک سختی کار مدرسه، حضور و درگیری بیشتری در امور آموزشی و تربیتی دانش‌آموزان دارند.

پژوهش حاضر مانند بسیاری از پژوهش‌ها با محدودیت‌هایی همراه بود که از جمله می‌توان به مختص بودن مشارکت‌کنندگان به مدیران شهرستان تربت حیدریه و جمع‌آوری داده با استفاده از یک ابزار (مصاحبه) اشاره نمود. در پایان پیشنهاد می‌شود در پژوهش‌های آتی با رویکردی کیفی با معلمان و دانش‌آموزان نیز در مورد چالش‌ها و فرصت‌های تعلیم و تربیت در پسا کرونا مصاحبه شود. از بعد کاربردی پیشنهاد می‌شود فعالیت‌های فوق برنامه جهت ترمیم و ارتقای شایستگی اجتماعی دانش‌آموزان اجرا شود و کلاس‌های آموزشی به منظور بالابردن آگاهی مدیران و معلمان از تغییرات دانش‌آموزان در پسا کرونا برگزار گردد. رسیدگی ویژه به دانش‌آموزان محروم از امکانات آموزشی و برنامه‌ریزی در خصوص پیشگیری از ترک تحصیل یادگیرندگان پیشنهادهای دیگر پژوهش می‌باشد. بهره‌گیری از یافته‌های پژوهش حاضر در خصوص باز تعریف عناصر برنامه درسی دیگر پیشنهاد این مطالعه می‌باشد.

منابع

- Abbasi, F., Hejazi, A. & Hakimzadeh, R. (2019). تجربه زیسته معلمان دوره ابتدایی از فرصت‌ها و چالش‌های تدریس در شبکه آموزشی دانش‌آموزان (شاد): یک مطالعه پدیدارشناسی [Primary school teachers' lived experience of the opportunities and challenges of teaching in the educational network of students (SHAD): A phenomenological study]. *Teaching Research*, 8(3), 20-40. <https://dorl.net/dor/20.1001.1.24765686.1399.8.3.1.0>.
- Abolmaali Hosseini, Kh. (2019). پیامدهای روان‌شناختی و آموزشی بیماری کرونا در دانش‌آموزان و راهکارهای مقابله با آن‌ها [Psychological and educational consequences of corona disease in students and strategies to deal with them]. *Educational Psychology Quarterly*, 55 (16), 157-19. <https://doi.org/10.22054/jep.2020.52371.2993>.
- Ali, R., & Leeds, E. M. (2009). تأثیر جهت‌گیری چهره به [The impact of face-to-face orientation on online retention: A pilot study]. *Online Journal of Distance Learning Administration*, 12(4). <https://digitalcommons.kennesaw.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1821&cs>.
- Azizi, Z., Hosseini Nejad Mamorabadi, H. (2021). فرصت‌ها و تهدیدهای آموزش مجازی در دوران پاندمی کرونا: یک مطالعه پدیدارشناسی [Opportunities and threats of virtual education during the corona pandemic: a phenomenological study]. *Quarterly Journal of Information and Communication Technology in*

نمی‌باشد دانش‌آموزان به انواع تدریس و محتوای آفلاین دسترسی دارند معلمان نیز به واسطه توانمندی در استفاده از سخت‌افزار و نرم‌افزار از کلیپ و فیلم‌هایی که خود آماده نموده‌اند استفاده می‌کنند. ارزشیابی آموخته‌های یادگیرندگان تنها با روش‌های سنتی بررسی نمی‌گردد و معلمان از مهارت دانش‌آموزان در ساخت کلیپ و جستجو در منابع اینترنتی آگاهند و از این توانمندی بهره می‌جویند.

«افزایش همکاری و قدرشناسی اولیا» سومین فرصت تعلیم و تربیت به اعتقاد مدیران می‌باشد. این یافته با نتایج پژوهش Abbasi et al. (2019), (2020) و Hajizadeh et al. (2021) هم‌مانگی دارد. آموزش غیرحضوری مسئولیت زیادی برای والدین درخصوص آموزش، پیگیری و ارزشیابی آموخته‌ها ایجاد نمود. از طرفی والدین شاغل که فرصت کافی برای این مسئولیت نداشتند و یا والدینی با سطح علمی پایین و گاه‌آبی سواد در این خصوص با مشکلات زیادی مواجه گردیدند. از طرف دیگر روابط والد-فرزندی در بسیاری از خانواده‌ها از چنان قدرتی برای مجاب کردن دانش‌آموزان برای حضور فعال در کلاس شاد و ... برخوردار نبود و به تش در فضای خانه منجر گردید. ابتلای یکی از اعضای خانواده به کرونا یا از دست دادن یکی از بستگان نیز از مواردی بودند که چالش‌ها

Educational Sciences, 12(2), 172-153. <https://dorl.net/dor/20.1001.1.22285318.1400.12.2.8.1>.

- Barzoui, M. R., Shahbazipour, M. R. & Mostofi Sharibani, M. M. (2021). فرصت‌ها و چالش‌های آموزش. [Opportunities and challenges of online education in the university education system]. *Quarterly Journal of Research in Islamic Education and Training*, 51(29), 120-9. <https://dorl.net/dor/20.1001.1.22516972.1400.29.5.1.5.7>.

- Chobdari, A., Nikkho, F. & Fuladi, F. (2019). روان‌شناختی کرونا ویروس جدید (کووید-۱۹) در کودکان: مطالعه مروری نظام‌مند [Psychological consequences of the new coronavirus (Covid-19) in children: a systematic review]. *Educational Psychology Quarterly*, 56(16), 51-63. <https://doi.org/10.22054/jep.2020.53306.3043>.
- Dovzhenko, T. (2020). آموزش ابتدایی در دوره پس از کرونا: زمان. [Primary education in post-corona period: New times-new trends]. *Postmodern Openings*, 11(2), 51-58. <https://doi.org/10.18662/po/11.2/157>.

- Duraku, Z. H., & Hoxha, L. (2020). تأثیر کووید-۱۹ بر آموزش و رفاه معلمان، والدین و دانش‌آموزان: چالش‌های مربوط به یادگیری از راه دور (آنلاین) و فرصت‌هایی برای ارتقای کیفیت آموزش [The impact of COVID-19 on education and on the well-being of teachers, parents, and students: Challenges related to remote (online) learning and opportunities for advancing the quality of

- education. Manuscript submitted for publication]. *Faculty of Philosophy, University of Prishtina*. https://www.researchgate.net/publication/341297812_The_impact_of_COVID-19_on_education_and_on_the_wellbeing_of_teachers_parents_and_students_Challenges_related_to_remote_online_learning_and_opportunities_for_advancing_the_quality_of_education.
- Dwivedi, S. (2020). چالش‌ها و فرصت‌های ایجاد شده توسط [Challenges and opportunities for online education among teachers created by COVID-19]. *UGC Care Journal*, 43(4), 26-31. https://www.researchgate.net/publication/348430039_CHALLENGES_AND_OPPORTUNITIES_OF_ONLINE_EDUCATION_AMONG_THE_TEACHERS_CREATED_BY_COVID-19.
- Hajizadeh, A., Azizi, G., & Keyhan, G. (2021). تحلیل فرصت‌ها و چالش‌های آموزش مجازی در دوران کرونا: رهیافت توسعه [Analyzing the opportunities and challenges of e-learning in the Corona era: An approach to the development of e-learning in the post-Corona]. *Research in Teaching*, 9(1), 204-17. <https://dorl.net/dor/20.1001.1.24765686.1400.9.1.9.1>.
- Haji, J., Mohammadi Mehr, M., & Mohammad Azar, H. (2021). بازنمایی مشکلات آموزش در فضای مجازی [Representation of Cyber Education Problems Using a Happy Program in Corona Pandemic: A Phenomenological Study]. *Information and Communication Technology in Educational Sciences*, 11(3), 153-174.
- Hayat, A. A., Keshavarzi, M. H., Zare, S., Bazrafcan, L., Rezaee, R., Faghihi, S. A., ... & Kojuri, J. (2021). چالش‌ها و فرصت‌های همه‌گیری کووید-۱۹ [Challenges and opportunities from the COVID-19 pandemic in medical education: a qualitative study]. *BMC Medical Education*, 21(1), 1-13. <https://doi.org/10.1186/s12909-021-02682-z>.
- Ingram, J., Hand, C. J., & Maciejewski, G. (2021). انزوای اجتماعی در طول قرنطینه کووید-۱۹ عملکرد شناختی را مختل می‌کند [Social isolation during COVID-19 lockdown impairs cognitive function]. *Applied Cognitive Psychology*, 35(4), 935-947. <https://doi.org/10.1002/acp.3821>.
- Karimi, M. (2021). تحلیل پدیدارشناسانه تجارب زیسته اساتید و دانشجویان از آموزش مجازی در نظام آموزش عالی ایران [Phenomenological analysis of professors' and students' lived experiences of virtual education in Iran's higher education system]. *Information and Communication Technology Quarterly in Educational Sciences*, 11(4), 153-173. <http://doi.org/20.1001.1.22285318.1400.11.4.8.2>
- Lee, K. A., & Son, H. W. (2021). مطالعه‌ای بر روی سازگاری [A study on the college adaptation and core competencies of students in post corona era]. *Journal of the Korea Convergence Society*, 12(5), 239-254. <https://doi.org/10.15207/JKCS.2021.12.5.239>.
- Lucey, K. (2018). تأثیر انگیزه بر پایداری دانشجو در آموزش عالی [The effect of motivation on student persistence in online higher education: A phenomenological study of how adult learners experience motivation in a web-based distance learning environment] (Doctoral dissertation, Duquesne University). <https://media.proquest.com/media/hms/ORIG/2/jpldI?s=My7xJyrrQlCYVO%2BgeCEhc%2BM6R1U%3D>.
- MehdiNajad, V. (2022). ادراک دانشجویان درباره میزان یادگیری [Students' perception about the amount of learning through virtual education during the covid-19 epidemic and its comparison with face-to-face education]. *Educational Psychology Studies*, 19(46), 145-160. <https://dorl.net/dor/20.1001.1.22286683.1401.1.9.46.10.1>.
- Moliner, L., & Alegre, F. (2022). محدودیت‌های کووید-۱۹ [COVID-19 Restrictions and Its Influence on Students' Mathematics Achievement in Spain]. *Education Sciences*, 12(2), 105-115. <https://doi.org/10.3390/educsci12020105>
- Murphy, A., Malenczak, D., & Ghajar, M. (2019). شناسایی چالش‌ها و مزایای آموزش آنلاین برای دانش‌آموزان دارای معلولیت روانی [Identifying Challenges and Benefits of Online Education for Students with a Psychiatric Disability]. *Journal of Postsecondary Education and Disability*, 32(4), 395-409. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1247112.pdf>.
- Okan, N. (2021). بررسی تأثیر تعدیل‌کننده ترس از کووید-۱۹ در [Investigating the moderator effect of fear of COVID-19 in the relation between communication anxiety and self-efficacy]. *Educational Process: International Journal*, 10(3), 62-77. <https://dx.doi.org/10.22521/edupij.2021.103.5>.
- Olcek, G., Çelik, İ., & Basoglu, Y. (2022). تأثیر همه-گیری کووید-۱۹ بر دانشجویان شنوایی شناسی در ترکیه: آموزش الکترونیکی، دانش از راه دور شنوایی شناسی، وضعیت روانی و اجتماعی [The impact of the COVID-19 pandemic on audiology students in Turkey: E-learning, knowledge of teleaudiology,

- psychological and social status and personal development]. *Turkish Online Journal of Distance Education*, 23(1), 19-42. <https://doi.org/10.17718/tojde.1050339>.
- Panda, P. K., Gupta, J., Chowdhury, S. R., Kumar, R., Meena, A. K., Madaan, P.,... & Gulati, S. (2021). تأثیر روانشناختی و رفتاری اقدامات قرنطینه برای همه‌گیری کووید-۱۹ بر کودکان، نوجوانان و مراقبان: یک بررسی سیستماتیک و متاآنالیز [Psychological and behavioral impact of lockdown and quarantine measures for COVID-19 pandemic on children, adolescents and caregivers: a systematic review and meta-analysis]. *Journal of Tropical Pediatrics*, 67(1), 1-13. <https://doi.org/10.1093/tropej/fmaa122>.
- Pokhrel, S. & Chhetri, R. (2021). مروری بر ادبیات تأثیر همه-گیری کووید-۱۹ بر آموزش و یادگیری [A Literature Review on Impact of COVID-19 Pandemic on Teaching and Learning]. *Higher Education for the Future*, 8(1), 133-141. <https://doi.org/10.1177/2347631120983481>.
- Salimi, S. & Fardin, M. A. (2019). نقش ویروس کرونا در آموزش مجازی، با تأکید بر فرصت‌ها و چالش‌ها [The role of the corona virus in virtual education with an emphasis on opportunities and challenges]. *Scientific Quarterly, Research in Educational and Virtual Learning*, 8(2), (30 consecutive), 49-60. <https://doi.org/10.30473/etl.2020.53489.3249>.
- Tarkar, P. (2020). تأثیر همه‌گیری کووید-۱۹ بر سیستم آموزشی [Impact of COVID-19 pandemic on education system]. *International Journal of Advanced Science and Technology*, 29(9), 3812-3814. <https://doi.org/10.4236/jss.2020.810011>.
- Zayapragassarazan, Z. (2020). کووید-۱۹: استراتژی‌هایی برای تعامل آنلاین از راه دور [COVID-19: Strategies for Online Engagement of Remote Learners]. *F1000Research*, 9, 1-18. <https://doi.org/10.7490/f1000research.1117835.1>.